

NOI RELIEFURI DIN SCYTHIA MINOR.

C. SCORPAN

În anul 1975, colecțiile muzeului tomitan s-au îmbogățit datorită unor săpături, dar și hazardului, cu câteva reliefuri votive :

- *Cavalerul Trac*, două plăcuțe fragmentare.
- *Dionysos*, placă votivă, fragmentară.
- *Serapis*, cap de statueta.
- *Zeus*, un fragment de placă votivă.
- *Bust (hermă)*.

În afară de statueta lui Serapis (care aparține începutului epocii romane), celelalte reliefuri votive se datează, în general, în perioada mai târzie, sec. II-III sau sec. III e.n.

*

Nr. 1. Inv. nr. 21.206. Descoperit la Constanța, săpături în parcul catedralei, nivel sec. V-VI. (fig. 1). Dimensiuni actuale : l=0,12 m, L=0,15 m.

Din ceea ce a mai rămas, ne îngăduim următoarea descriere. Cavalerul Trac, în galop spre partea stîngă a cîmpului. Se mai vede doar piciorul său drept, mult prea lung, fără încălțăminte. Trupul calului, sprijinit pe picioarele din spate, se înalță cu cele din față deasupra unui altar (rudimentar schițat). Coada, lungă, coboară de-a lungul marginii reliefului, pînă la copite. Dedesubtul calului, un cîine aleargă, cu urechile pe spate, cu un picior pe vînat, mușcînd urechea acestuia. Cîinele are zgardă la gît.

Vînatul este reprezentat de data aceasta de o căprioară, îngenunchată pe toate picioarele, cu gît înalt, capul tras pe spate și botul ridicat. Desenul căprioarei e reușit, redînd gesturile spontane și veridice. Este partea cea mai realizată a întregului relief.

Marginile plăcii sînt tăiate neregulat, cu multe spărături.

Cîteva amănunte ne atrag atenția asupra acestui relief, oferindu-i originalitate și inedit : piciorul prea lung al Eroului, zgarda la gîtul cîineului și mai cu seamă vînatul, care de data aceasta nu mai este obișnuitul mistreț, ci o căprioară.

Astfel de abateri de la regula generală (regulă după care vînatul este în mod obișnuit un mistreț), cu toate că sînt mai rare, ne sînt totuși cunoscute¹.

În unele cazuri cînd mistrețul e înlocuit cu căprioara sau cerbul, Cavalerul Trac e însoțit la vînătoare de cîine, dar uneori și de leu².

Relieful nostru este inedit atît prin compania cîinelui cu o căprioară, cît și prin desenul deosebit al acesteia. Ex voto-ul prezentat mai sus adaugă repertoriului Cavalerului Trac din Scythia Minor un exemplar nou, cu o figură inedită.

Nr. 2. Inv. nr. 21.413. (Fig. 3/1). Descoperit la Constanța, parcul catedralei, nivel sec. III. Dimensiuni : l = 7 cm. L = 7,5 cm.

Fragment din colțul sus-dreapta al unei plăcuțe votive de marmură, ce reprezenta Cavalerul Trac. Din ceea ce a mai rămas se vede mîna dreaptă a Eroului, ridicată, cu lancea scurtă și trei falduri în vînt ale tunicii.

Nr. 3. Inv. nr. 21.205. (Fig. 2/1). Constanța, str. Mircea cel Bătrîn, descoperire întîmplătoare.

Jumătatea superioară a unui relief votiv dionysiac, din marmură. Dimensiuni actuale : l = 23 cm. L = 19 cm.

Placa încearcă să se încadreze în conturul unei edicule, cu doi pilaștri laterali, susținînd capiteluri mult simplificate. O arcadă simicirculară, cu trei profilaturi, închide extremitatea superioară a reliefului.

În centrul cîmpului se află zeul Dionysos. Mîna stîngă, în sus, se sprijină într-un thyrs. Mîna dreaptă lăsată în jos, ține un kantharos, cu gura ușor aplecată. Chipul și bustul zeului sînt puternic tocite.

În dreapta cîmpului, se înalță un vrej foarte gros de viță de vie, cu trei ciorchini și frunze.

Toate detaliile de mai sus sînt obișnuite reliefulor votive dionysiace. În cazul nostru apare însă un element deosebit de interesant. Personajul are, în modul cel mai evident, un văl (eșarfă), pe cap, care coboară pe umeri, pe brațul și antebrațul drept, apoi în jos în falduri, pe lîngă trup. În mod clar, acest văl este cu totul altceva decît îmbrăcămintea propriuzisă (chitonul sau himationul). Cu toate că e foarte tocit, pare îmbrăcat cu un chiton scurt.

Asemenea elemente sînt foarte rare în iconografia dionysiacă și ele ar putea fi eventual explicate, deocamdată, prin împrumuturi și contaminări sincretice (mai ales cu Cybela, poate Grațiile).

¹ G. I. Kazarow, *Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien*, in *Diss. Pann.*, 2, 14, 1938, Budapest, nr. 285, pl. XXVI, fig. 154 ; nr. 302, pl. XXVIII, fig. 162 ; nr. 452, pl. XLII, fig. 245 ; nr. 622, pl. LIII, fig. 315 ; nr. 730, pl. LXII, fig. 366 (lei cu tauri) ; nr. 985, pl. LXXX, fig. 475 ; nr. 1070, pl. LXXXVI, fig. 511 ; nr. 1077, pl. LXXXVII, fig. 515 (iepure). R. Vulpe, *Ex voto au Cavalier Trac provenent de Callatis*, in *Dacia*, NS, 8, 1964, p. 336 (Cavaler Trac cu un iepure în mîină). C. Scorpan, *Cavalerul Trac*, Constanța, 1967. G. Bordenache, *Sculture greche e romane*, Buc., 1969, p. 102, nr. 207, pl. XC (un minz în locul mistrețului). M. Cicikova, in *Enciclopedia dell'arte antica*, Roma, suppl., 1970, p. 551, fig. 549.

² G. I. Kazarow, *op. cit.*, nr. 680, pl. LVIII, fig. 344 ; nr. 324, pl. XXXI, fig. 180 ; nr. 748, pl. LXIII, fig. 376 (cîine cu căprioară sau cerb). G. Bordenache, *op. cit.*, p. 104, nr. 215, pl. XCIII (leu și căprioară) ; p. 111, nr. 242, pl. CII (leu și cerb).

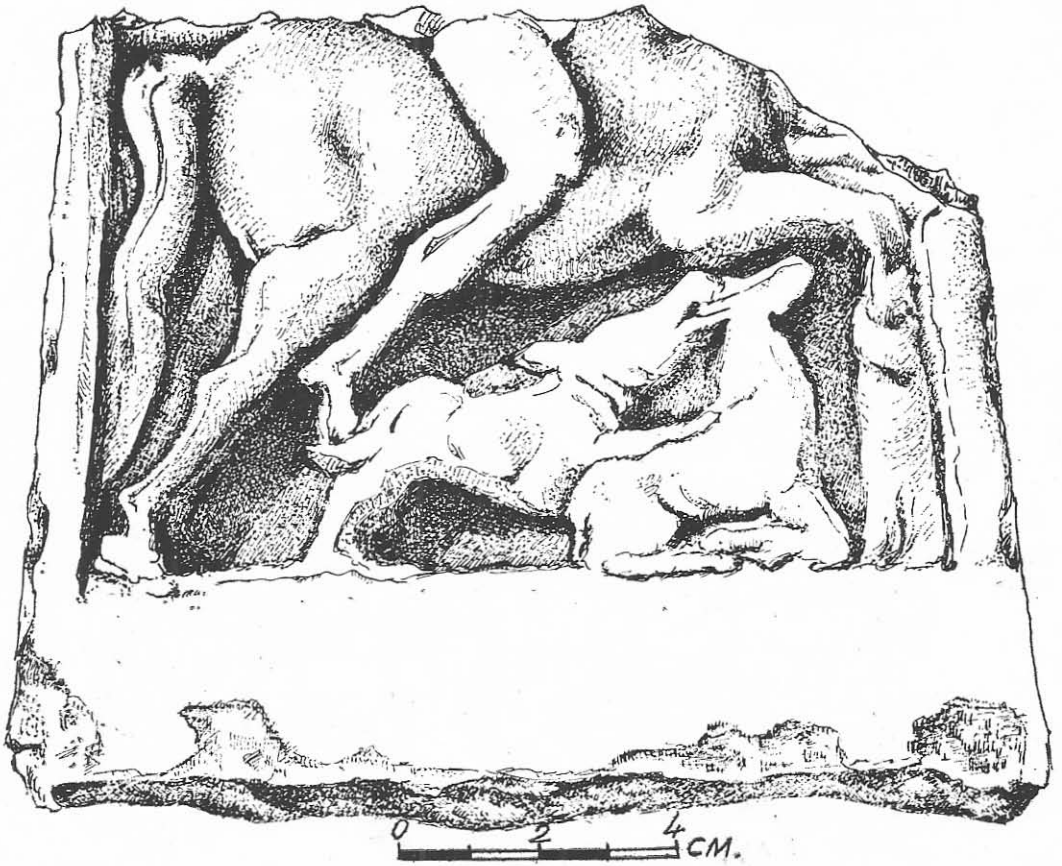
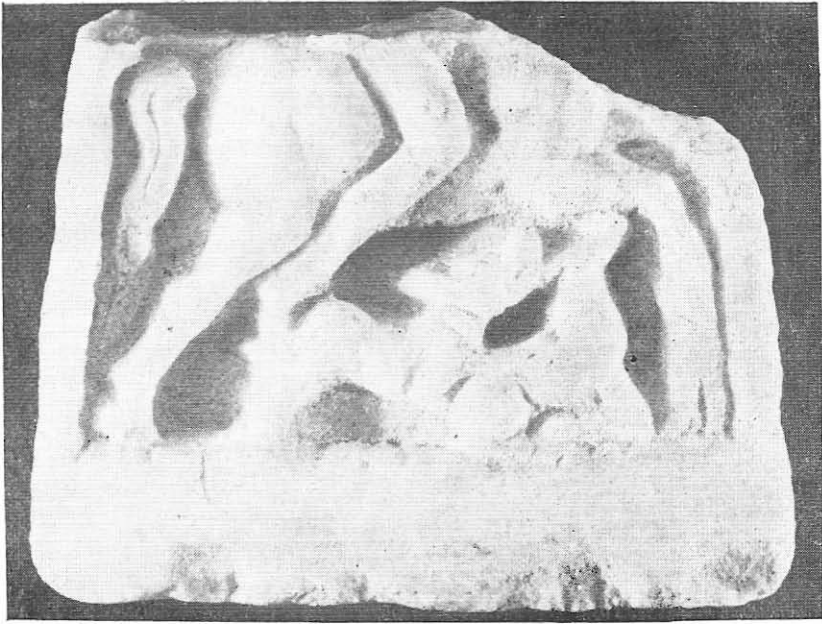

Fig. 1

1

2

3

4

5

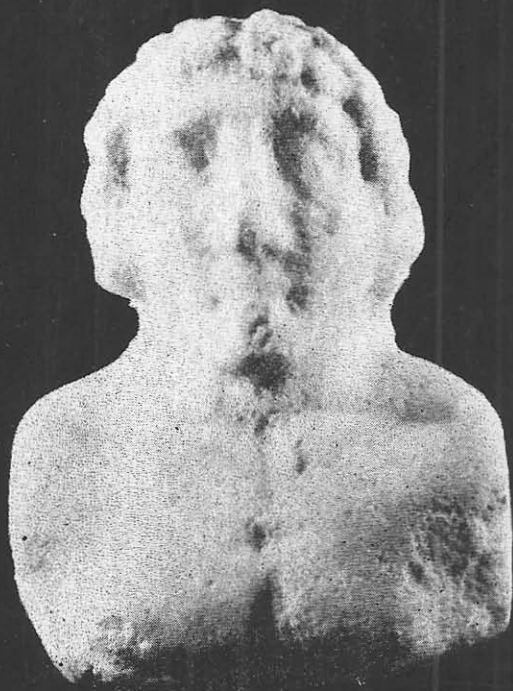
Fig. 2

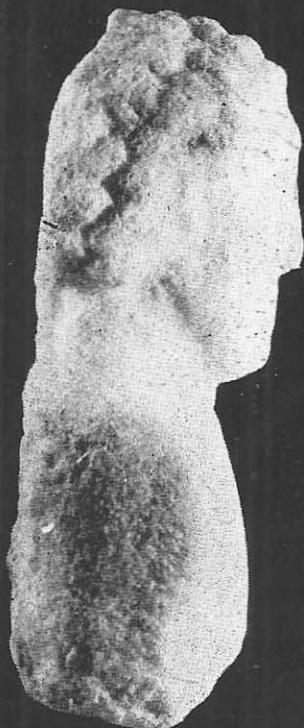
1

2

3

4

Fig. 3

O analogie găsim la relieful publicat la nr. 117 de G. Bordenache, unde la o observație atentă deosebim un văl (eșarfă) ce coboară pe umeri și pe brațul drept, element realizat în mod distinct față de părul capului sau față de îmbrăcăminte. Am putea spune chiar că avem de a face cu chipul unui personaj feminin. Asupra acestor detalii, autorul nu face însă nici o remarcă³.

Pe lângă ipoteza ce atribuie sincretismului apariția vălului, altă ipoteză este cea după care ex voto-ul ar reprezenta pe *Libera*. E ceva mai greu însă de subscris acestei idei, întrucît pe de o parte *Libera* nu apare de obicei independent, ci ca însoțitoare a zeului *Liber Pater* (la fel cum *Ariadna* apare alături de *Dionysos*), iar pe de altă parte reprezentările lui *Liber Pater* nu sînt caracteristice *Scythiei Minor*, provincie unde întîlnim mai mult pe *Dionysos-Bacchus*. *Liber Pater* este răspîndit în *Dacia romană*⁴.

Nr. 4. Inv. nr. 21.203. Histria, săpături 1969, sectorul central.

Capul unei statuete de marmură. I = 8 cm. L = 5 cm. G = 5 cm. (Fig. 2/2-5).

Capul unui personaj bătrîn, dar plin de vigoare și gravitate. Fruntea înaltă este înconjurată de păr, aranjat în bucle mici, simetrice. Părul este bogat, ușor ondulat, prins concentric într-o panglică (*taenia*). Cu toată spărtura din creștetul capului, se pare că purta un *kalathos*.

Ochii, nasul, gura, mustața, au fost executate cu multă atenție și pricepere. Linia gurii este severă.

Cîteva detalii și anume barba mare dusă mult înainte (deci era așezată pe pieptul puternic), poziția profilului, forma și dimensiunile gîtului (în ruptură), dovedesc că zeul era așezat (pe un tron) și nu în picioare.

Lucrare elegantă, meșteșugit realizată.

Este însă mai greu de identificat divinitatea reprezentată și de ales între *Zeus* și *Serapis*. Pentru *Zeus* pledează trăsăturile⁵ și faptul că expresia zeului nu are patetismul obișnuit la *Serapis*. Către *Serapis* însă, ne îndeamnă existența *kalathos*-ului și oarecum nuanța întunecată și tristă a chipului și mai ales a gurii⁶. Lucrare de bună factură, ce poate fi datată la începutul epocii romane, poate sec. II e.n.

Nr. 5. Inv. nr. 21.207. Adamclisi, refolosit în zidurile interioare ale cetății.

Fragment dintr-un relief votiv, de marmură. I = 27 cm. L = 29 cm. G = 9 cm. Spărturi mari pe toate laturile. (Fig. 3/2).

Este reprezentat un personaj masculin, în picioare, sprijinit pe piciorul drept iar cel stîng în repaus.

³ G. Bordenache, *op. cit.*, nr. 117, p. 64, fig. III.

⁴ A. Bodor, *Dacia*, NS, 7, 1963, p. 211 și urm. În Dobrogea cultul dionysiac este de esență greacă. Zeul apare foarte rar însoțit de *Ariadna*, iar *Libera* nu este documentată. *Liber* este menționat la Histria (unde de fapt trebuie să înțelegem *Dionysos*, of. D. M. Pipidi, *Dacia*, NS, 3, 1959, p. 396), Cerna, Troesmis și Tropaeum Traiani. (CIL, III, 12489; *BCMI*, 7, 1915, p. 41; CIL, III, 7494; *Studii Clasice*, 5, 1963, p. 303; CIL, III, 14214).

⁵ G. Bordenache, *op. cit.*, p. 75, nr. 142, 143, 144; *Civiltà romana in Romania*, Roma, 1970, F 6, pl. XXI.

⁶ G. Bordenache, *op. cit.*, p. 83, nr. 165, J. W. C. Toynbee, *Art in Roman Britain*, London, 1963, fig. 43 și 242.

Seminud; cu himation care coboară în falduri de pe umărul stîng, apoi acoperă jumătatea inferioară a corpului, de la briu în jos. Bustul e gol, reliefîndu-se pectoralii puternici și clavicula. Brațe musculoase.

Mîna stîngă se sprijină pe un sceptru înalt, iar dreapta, depărtată de corp, avea palma îndreptată în sus (aici o spărtură), deci ținea ceva, probabil patera.

Capul este puternic deteriorat, observîndu-se evident doar partea inferioară a bărbii.

Cu toată tocirea și spărturile, se vede în mod clar că avem de a face cu un relief bine lucrat, reprezentîndu-l pe Zeus-Jupiter, analogiile fiind concludente⁷.

Nr. 6. Inv. nr. 21.204. Săpături Tomis-mozaic, 1975.

Statuetă-bust de marmură. Dimensiuni: I = 17 cm. L = 13 cm. G = 5 cm. (Fig. 3/3, 4). Reprezintă probabil o *hermă*, avînd spatele, baza și fețele laterale tăiate în planuri drepte.

Capul, după trăsături, este al unui grec, foarte tînăr. Frunte îngustă, arcade pronunțate, nas mare și drept, barbă proeminentă. Părul ondulat este așezat simetric în jurul frunții și peste urechi. În genere, fața este puternic corodată.

Bustul e bine realizat, cu clavicule vizibile și pectorali puternici și netezi. Evident, avem de a face cu o divinitate masculină, fără a putea încerca alte precizări. Realizare provincială, după un model necunoscut pînă acum în Scythia Minor, aparținînd probabil unei epoci romane ceva mai tîrzii.

RELIEFS INÉDITS DE LA SCYTHIE MINEURE.

Résumé.

Nr. 1. Inv. nr. 21206. Constantza. Un fragment de basrelief (plaque votive) qui représente le Chevalier Thrace. Le gibier est une chevette agenouillée. Fig. 1.

Nr. 2. Inv. nr. 21413 Constantza. Un petit fragment d'une plaque votive avec le Chevalier Thrace. Fig. 3/1.

Nr. 3. Inv. nr. 21205. Constantza. Relief votif dionysiaque. Un élément remarquable est un voile (une écharpe) sur la tête, qui tombe sur les épaules. Nous avons une explication hypothétique: un emprunt syncrétique (Cybele ou les Trois Graces) ou le relief représente *Libera*. Fig. 2/1.

Nr. 4. Inv. nr. 21203. Histria. La tête de statuette en marbre, de bonne qualité et exécution. Sur le sommet de la tête il a un *Kalathos* (actuellement, il manque). Les détails indiquent que le dieu est assis sur un trône. Zeus-Jupiter cu Serapis? Pour le dieu Serapis plaident de *Kalathos* et l'expression de la bouche. Fig. 2/2-5.

Nr. 5. Inv. nr. 21207. Adamclisi. Fragment en marbre, détérioré, représentant Zeus-Jupiter. Initialement, c'était un relief d'une bonne exécution. Fig. 3/2.

Nr. 6. Inv. nr. 21204. Constantza. Petit buste en marbre, probablement une *herme*. Fig. 3/3-4.

En général, tous les reliefs appartiennent à l'époque du Haut Empire, II-IIIe siècles. Serapis (nr. 4), peut-être un peu plus ancien, tradition ou même exécution hellénistique; la *herme* (nr. 6) probablement un peu plus tardive que IIIe siècle.

Vu les particularités de ces pièces, chacune dans son genre, elles s'avèrent des témoignages importants pour l'histoire de cults de l'époque romaine en Dobroudja.

⁷ G. Bordenache, *op. cit.*, p. 76, 77, nr. 147-149.